

Побідаш А. Ю., кандидат психологічних наук, начальник відділення впровадження психотренінгових технологій НДЛ екстремальної та кризової психології Національного університету цивільного захисту України (м. Харків)

ОСОБЛИВОСТІ НЕУСВІДОМЛЕНОГО КОМПОНЕНТУ САМОСПРИЙНЯТТЯ ТА САМООЦІНКИ МОРЯКІВ – ЖЕРТВ ПІРАТСЬКОГО ПОЛОНУ

У статті розглядаються питання психологічних особливостей самосприйняття та самооцінки моряків, які перебували у піратському полоні. Представлено результати емпіричного дослідження особливостей самооцінки особистості, її самосприйняття, самовідношення, часової перспективи, соціального статусу моряків – жертв піратського полону та їхніх взаємовідносини з оточуючими.

Ключові слова: самооцінка, самосприйняття, соціальний статус, часова перспектива, взаємовідносини, моряк.

В статье рассматриваются вопросы психологических особенностей самовосприятия и самооценки моряков, которые находились в пиратском плену. Представлены результаты эмпирического исследования особенностей самооценки личности, ее самовосприятия, самоотношения, временной перспективы, социального статуса моряков - жертв пиратского плена и их взаимоотношения с окружающими.

Ключевые слова: самооценка, самовосприятие, социальный статус, временная перспектива, взаимоотношения, моряк.

Постановка проблеми. Останнім часом кількість українських моряків, які стають жертвами нападів піратів та потрапляють у їхній полон поступово збільшується. Аналізуючи дану проблему більшість дослідників вивчають економічні наслідки від злочинної діяльності піратів, інші висвітлюють недосконалість нормативно-правового забезпечення сучасного мореплавства, і досить мало уваги приділяється соціальним, психологічним та фізіологічним наслідкам для звичайного рядового моряка, що перебував у такій надскладній та стресогенній ситуації. У сучасному світі морська галузь забезпечує майже 90% всього вантажообігу. Насамперед це майже мільйони робочих місць та фахівців, які задіяні у реалізації завдань морського транспорту. Саме тому й масштаби наслідків піратської діяльності є такими вражаючими та всеохоплюючими. Адже піддаються атакам піратів та потрапляють у піратський полон моряки майже з усіх куточків світу. Не дивлячись на це ще й досі у сучасній психологічній науці не достатньо вивченим є вплив піратської діяльності на психіку моряків.

Більшість українських моряків працюють у приватних крюїнгових компаніях, саме тому вони не отримують належної уваги з боку держави, навіть, у ситуації піратського полону. Приватні компанії, з метою підтримання іміджу, намагаються не розповсюджувати інформації про те що відбувається з моряками. Мабуть, через цей факт нам не зустрілися ґрунтовні наукові дослідження, які були б присвячені проблемі самооцінки

та самосприйняття моряків, які перебували у піратському полоні.

Аналіз останніх досліджень. Проблемою психологічного забезпечення професійної діяльності моряків у вітчизняній психології займаються Демідова Т.В., Добрава Н.А., Євстаф'єв В.М., Зайцева В.А., Незавігіна Т.С., Нікітін Ю.А., Псядло Е.М., Скиба О.В., Страхов А.П., Шафран Л.М., Шеін С.В.[1; 2]. Але їх дослідження здебільшого присвячені проблемам професійного психофізіологічного відбору моряків та їх професійної придатності. Також, достатньо досліджені проблеми психофізіологічної адаптації моряків до професійної діяльності на судах упродовж довготривалих рейсів. Проте, на наш погляд, недостатньо розкриті проблеми саме соціально-психологічної адаптації моряків до сучасних умов професійної діяльності.

Метою нашої статті є виявлення особливостей неусвідомленого компонента самосприйняття та самооцінки моряків, які стали жертвами діяльності піратів.

Виклад основного матеріалу. З метою виявлення деяких особливостей «Я-концепції» моряків – жертв піратського полону нами було проведено дослідження за допомогою *проективної малюнкової методики Т. С. Яценко «Я – реальне, Я – ідеальне»* [3; 4]. Для проведення дослідження морякам було надано аркуш паперу та олівець з гумкою. На одному боці аркуша їм потрібно було намалювати «Я – реальне», а на протилежному – «Я – ідеальне». Відмітимо, що за малюнками можна судити про афективну сферу особистості, її потреби і т. д.

Далі результати, отримані у ході аналізів малюнків «Я – реального» та «Я – ідеального», співвідносяться одне з одним. Таким чином, за допомогою даної методики можна дослідити особливості самооцінки особистості, її самосприйняття, самовідношення, часову перспективу, соціальний статус моряків та їхні взаємовідносини з оточуючими. Вона дозволяє отримати дані про особистісні особливості моряків – жертв піратського полону, як усвідомлювані, і так не усвідомлювані самими моряками.

У нашому дослідженні прийняли участь 34 моряки, віком від 25 до 62 років. Стаж плавання на судах у досліджуваних складає від 1 до 37 років. Трохи більше третини з досліджуваних мають середню спеціальну освіту, решта вищу.

При порівнянні образів «Я-реального» та «Я-ідеального» за категоріями оцінки ми змогли виявити особливості сприйняття себе моряками.

Ознаки категорії оцінки Я-концепції у моряків.

У результаті порівняльного аналізу можна припустити, що наявність на малюнку «Я-реального» шрамів, синців може свідчити про психічні травми в теперішньому стані, а відсутність її в «Я-ідеальному» – про бажання позбутись їх у майбутньому (0% частоти згадування, проти 21,52% на малюнках «Я-реального»). Пошкоджені кінцівки та голова на малюнках коментувалися досліджуваними, як відображення наявного стану речей: нещодавньої травми руки та головного болю.

Руки, зображені на малюнку, як правило, відбивають упевненість у своїх силах і рівень самооцінки. Як видно з результатів, більшість досліджуваних хотіли б підвищити рівень своєї впевненості та своїх можливостей, про це свідчить збільшення кількості м'язистих рук на малюнках «Я-ідеального» (51,11% частоти згадування, проти 21,72% на малюнках «Я-реального») та велика кількість тонких рук у малюнках «Я-реального» (56,17% частоти згадування, проти 13,67% на малюнках «Я-ідеального»). Проте у випадку з малюнками «Я-реального» також присутні як м'язисті, так і пропорційні руки, тобто не всі моряки, які були в полоні, мають занижену самооцінку. Зображення себе на малюнку без рук може вказувати на відчуття власної безпорадності та відсутності можливості впливати на те, що коїться навколо (3,79% частоти згадування на обох малюнках).

Аналізуючи зображення ніг на малюнку, можна сказати, якщо людина

намальована з тонкими та короткими ногами, то це свідчить про невпевненість у власній позиції та своїх можливостях. Навпаки, якщо ноги зображені товстими та довгими, то особистість відчуває впевненість у своїх силах і можливостях. Моряки, які були в піратському полоні, хотіли б мати більшу впевненість у власних силах і позиції. Про це свідчить збільшення кількості зображення нормальних і товстих ніг на малюнку «Я-ідеальне», ніж на малюнку «Я-реальне» (70,88% частоти згадування, проти 35% на малюнках «Я-реального»). Зображення себе на малюнку без ніг вказує на відчуття власної безпорадності та відсутності можливості щось змінити (3,79% частоти згадування на обох малюнках).

Особливості малювання лінії основи або землі здебільшого інтерпретуються як ознака незахищеності, адже вона ніби слугує точкою відліку та забезпечує стабільність малюнка в цілому. Невелике зменшення частоти згадування лінії основи може свідчити про бажання моряків бути більш захищеними, ніж вони є наразі (38,65% частоти згадування, проти 26,34% на малюнках «Я-ідеального»).

Затримка малювання рис обличчя та голови в цілому вказує на труднощі самоідентифікації. Доведено, що моряки, які були в полоні піратів, недостатньо ідентифікують себе з реальним своїм образом, у той час як з «Я-ідеальним» більшість цих моряків співвідносять себе значно легше (17,61% частоти згадування, проти 6,28% на малюнках «Я-ідеального»). Це може свідчити про їхню теперішню невдоволеність собою та бажання позитивних змін у майбутньому.

Аналізуючи випадки «зрізання» нижніх кінцівок краєм листа, можна говорити про наявність відчуття рухової та дієвої безпорадності особистості. При малюванні «Я-ідеального» зменшується кількість «зрізань» (3,78% частоти згадування, проти 9,33% на малюнках «Я-реального»), що свідчить про бажання моряків узяти ситуацію під контроль.

Контакт верхнього краю малюнка з верхнім краєм сторінки може свідчити про бажання сховатися від реального світу у власних роздумах і фантазіях. Тобто людина не хоче сприймати реальність і себе в ній. Проте на бажання змінити стан реальних речей вказує зменшення кількості контактів малюнка з верхнім краєм листа в «Я-ідеальному», ніж в «Я-реальному» (14,29% частоти згадування, проти 6,78% на малюнках «Я-ідеального»).

Використання нижнього краю сторінки як лінії основи може свідчити про відчуття генералізованої незахищеності, адже таким чином людина ніби шукає опору та не може її знайти. Це прагнення моряків знайти свою власну точку опори та стати більш захищеними може бути наслідком тривалого вторгнення піратів в особисте життя моряків під час полону (12,35% частоти згадування на малюнках «Я-реального» та 7,21% на малюнках «Я-ідеального»).

Проаналізувавши нахил лінії землі (основи) до низу можна говорити про відчуття самотності та невпевненості в собі. Моряки, які були в піратському полоні, схильні до відчуття себе самотніми, оскільки тривалий час у полоні вони не мали підтримки та розуміння з боку оточуючих. Зменшення частоти згадування нахилу лінії основи (землі) в «Я-ідеальному», ніж у «Я-реальному» ймовірно свідчить про бажання набутти впевненості та позбутися відчуття самотності (10,62% частоти згадування, проти 3,78% на малюнках «Я-ідеального»).

Рух людини на малюнку може означати відчуття задовільної адаптації досліджуваного. Тобто не у всіх моряків, які були полоні піратів, знизилась адаптаційні можливості. Збільшення частоти згадування руху людини на малюнку «Я-ідеального» у порівнянні з «Я-реальним» свідчить про бажання моряків відновити власні адаптаційні ресурси після тривалого впливу піратського полону (14,51% частоти згадування, проти 26,33% на малюнках «Я-ідеального»).

Слабкі лінії на малюнку свідчать про можливу наявність генералізованого відчуття неповноцінності, нерішучість і страх поразки. Перебування в піратському полоні має дуже сильний психотравмуючий вплив, наслідками якого може бути втрата відчуття впевненості у своїх силах, втрата рішучості та набуття відчуття страху. При малюванні «Я-ідеального» зменшується кількість тонких слабких ліній порівняно з малюнком «Я-реального», що може свідчити про прагнення моряків до збільшення ступеня впевненості в собі та своїх силах, прагнення до повноцінного життя (11,87% частоти згадування на малюнках «Я-реального», проти 5,92% на малюнках «Я-ідеального»).

Самокритичність є дуже важливою рисою при інтерпретації результатів методики. Якщо особистість здатна до усвідомлення та аналізу своїх дій, то це може вказувати на нормальний перебіг інтелектуальних функцій та емоційну рівновагу. Як при малюванні «Я-реального»,

так і при малюванні «Я-ідеального» самокритичність випробуваних була на однаковому рівні (15,48% частоти згадування на обох малюнках). Отже, моряки, які були в піратському полоні не втратили остаточно емоційної рівноваги та інтелектуальної працездатності.

Ознаки категорії оцінки емоційно-вольової сфери у моряків.

За результатами порівняльного аналізу даних можна сказати, що якщо досліджуваний повертається до малювання однієї й тієї ж деталі, стирає та перемальовує її, викреслює одну з основних деталей малюнка, то це може вказує на наявність у нього відчуття тривоги, негативного акцентування на певній деталі і, як наслідок, дії або відносинах. Невелике зменшення кількості стирань і викреслювань в «Я-ідеальному», ніж у «Я-реальному» може свідчити про бажання позбутися відчуття тривоги в майбутньому та зменшенні негативних акцентуацій (18,34% частоти згадування, проти 13,45% на малюнках «Я-ідеального»). Здебільшого акцентуації приходилися на аспекти впевненості в собі та захищеності. Беручи до уваги особливості піратського полону, можна стверджувати, що саме ці особистісні аспекти піддаються негативному впливу.

Малюнок, який займає майже всю сторінку або не вміщується на ній, може вказувати на наявність в особистості фрустрації, відчуття ворожості, потреби в агресивних діях, дратівливості, напруги тощо. Наявність таких проявів не є дивною, адже пірати, утримуючи моряків в полоні, принижують їх, б'ють, позбавляють можливості задовольнити свої потреби тощо. Такі насильницькі дії призводять до розвитку негативних емоційних станів. Про це свідчить зменшення ознак у малюнку «Я-ідеального» порівняно з «Я-реальним» (16,52% частоти згадування, проти 12,03% на малюнках «Я-ідеального»).

Аналізуючи намагання розмістити малюнок у верхньому лівому куті, можна припустити, що це вказує на наявність у моряків тривожності або регресії (реакції уникання). Вірогідно, це може бути наслідком стресогенного впливу піратського полону. Психотравмуючі події полону призводять до бажання уникати ситуації, що склалася. Також стрімкі зміни ситуації під час полону викликають тривогу за своє майбутнє. Зменшення кількості розміщення малюнків «Я-ідеального» в лівому верхньому куті порівняно з «Я-реальним» може говорити бажання позбутися відчуття

тривоги (14,06% частоти згадування, проти 17,48% на малюнках «Я-реального»).

Відхилення від звичного розміщення малюнка на сторінці може вказувати на намагання демонструвати агресивну поведінку. За час перебування в полоні в моряків накопичується агресія стосовно піратів, судновласника тощо. Належного виходу вона не отримує і саме тому переходить у бажання агресивної поведінки. В «Я-ідеальному» кількість нетипового розміщення малюнка дещо зменшилася порівняно з «Я-реальним» (12,98% частоти згадування, проти 8,31% на малюнках «Я-ідеального»). Це виражає бажання моряків позбутися зайвої агресії.

Використання нижнього краю сторінки як лінії основи може говорити про депресивне забарвлення настрою, пов'язане з обмеженням рухової та розумової активності, неможливістю задовольнити основні потреби. Такий настрій у моряків може бути викликаний як тривалою розлукою з родиною, так і знущаннями піратів. Зменшення частоти згадування нижнього краю сторінки в якості лінії основи може свідчити про бажання моряків у майбутньому позбутися депресивних проявів (12,35% частоти згадування на малюнках «Я-реального» та 7,21% на малюнках «Я-ідеального»).

Зображення людини у профіль, спрямований убік, протилежний ведучій руці досліджуваного, може свідчити про наявність ворожих імпульсів, що придушуються або сублімуються. Ворожі настрої у моряків, які були в піратському полоні, виникають ймовірно щодо самих піратів. Постійні знущання, побої та катування моряків не можуть не знайти відповідної реакції з боку членів екіпажу (6,33% частоти згадування на малюнках «Я-реального»).

Ненормальний тип штриховки зазвичай вважається проявом тривожності. До ненормального типу належить штриховка, яка виконується довше звичайного часу, з великим натиском, робиться з повтором. При зображенні «Я-ідеального» та «Я-реального» переважну кількість часу в моряків займала штриховка тла моря (6,89% частоти згадування на малюнках «Я-реального» та 3,78% на малюнках «Я-ідеального»), а у випадку «Я-реального» – ще й повернення до неї (6,89% частоти згадування на малюнках «Я-реального»). Це може говорити про наявність у моряків тривожних відчуттів щодо перебування в морі. Здебільшого це викликано їхнім страхом знову потрапити в піратський полон. Також

сильний натиск під час штриховки спостерігався на малюнку птахів у небі. Ці птахи, напевне, відбивали трансформований образ пірата, що ніби спостерігає за моряками та викликає тривогу. Кількість тривожних проявів при малюванні «Я-ідеального» зменшується порівняно з «Я-реальним», що може говорити про бажання моряків подолати свої страхи (12,34% частоти згадування на малюнках «Я-реального» та 7,56% на малюнках «Я-ідеального»).

Наявність пауз і затримок під час малювання може свідчити про конфлікти. У цьому випадку конфлікт скоріше за все носить внутрішній характер, адже здебільшого паузи та затримки зустрічалися при зображенні моря та птахів. Наявність конфлікту зумовлена тим, що під час перебування в полоні пірати ставилися до моряків дуже негативно, і це потребувало дій у відповідь, проте в моряків не було потрібних можливостей. І вже навіть після визволення з полону цей конфлікт для деяких моряків не є розв'язаним. Під час малювання «Я-ідеального» кількість пауз і затримок зменшилася, отже, моряки, ймовірно, малюють своє ідеальне уявлення про себе і світ, без конфліктів і страхів (12,35% частоти згадування на малюнках «Я-реального» та 3,78% на малюнках «Я-ідеального»).

Зображення всього малюнка жирними лініями може говорити про відчуття напруження невизначеного характеру. Це може бути пов'язане з тим, що після перебування в стресовій ситуації полону не всі моряки змогли позбутися напруги, що їх супроводжувала на полоненому судні. Малювання жирними лініями певного об'єкта (у нашому випадку птаха, сонця) свідчить про фіксацію на цьому об'єкті та ворожість по відношенню до нього. Контур людини, намальований жирними лініями, може говорити про її бажання зберегти особистісний баланс. Дуже жирно намальована лінія землі може відбивати відчуття тривоги, викликане взаємовідносинами в реальному житті. Ця тривога – ознака невдоволення взаємовідносинами, на які вплинуло перебування в піратському полоні. Зменшення кількості жирних ліній у малюнках «Я-ідеального» порівняно з «Я-реальним» говорить про ситуативність тривожних проявів і неприйнятність їх у майбутньому (67,86% частоти згадування на малюнках «Я-реального», проти 14,18% на малюнках «Я-ідеального»).

Зображення на малюнку сонця, що сідає, може говорити про наявність депресивного настрою. Такий настрої здебільшого викликаний тривалим перебуванням у піратському полоні, розлукою з близькими та рідними тощо. В «Я-ідеальному» сонця не зустрічалося, що говорить про тимчасовість депресивних настроїв (3,78% частоти згадування на малюнках «Я-реального», проти 0% на малюнках «Я-ідеального»).

Ознаки категорії оцінки власного «Я» моряків у соціумі.

За результатами аналізу даних, отриманих за методикою, можна сказати, що якщо в малюнку використовується мінімальна кількість деталей, то це може бути ознакою замкненості. Зменшення контакту з оточуючим середовищем спостерігається і при малюванні «Я-ідеального» (3,79% частоти згадування на малюнках «Я-реального» та «Я-ідеального»). Це може свідчити про бажання моряків, які були в полоні піратів, дещо відпочити від соціальної активності через утому. Також небажання малювати обов'язкові деталі є виявом ворожості моряків. Вони не налаштовані поки що на дружні відносини, адже через полон випали з нормальних соціальних контактів.

Зображення вітру на малюнку говорить про ставлення до реального світу та світу фантазій. Вітер, що дме знизу вгору, ймовірно, говорить про бажання моряків перейти з реального світу до своїх фантазій. Це зустрічається в малюнку «Я-реального», тобто моряки бажають залишити реальність, яка їх травмує (ситуацію полону) (17,48% частоти згадування на малюнках «Я-реального»). У малюнку ж «Я-ідеального» зустрічається напрямок вітру, що дме згори донизу. Це може свідчити про прагнення моряків перенести свої бажання з ідеального світу до реальності (14,06% частоти згадування на малюнках «Я-ідеального»).

Сонце, яке зображене за хмарами може свідчити про наявність тривожних і напружених відносин з ворожою, загрозливою фігурою. У межах ситуації піратського полону сонце інтерпретується як образ пірата. Цей образ викликає в моряків відчуття тривоги, страху, напруги тощо. При зображенні «Я-ідеального» не зустрічається малюнка сонця за хмарами, що свідчить про те, що цьому загрозливому образу немає місця в майбутньому (6,58% частоти згадування на малюнках «Я-реального» та 0% на малюнках «Я-ідеального»).

Зображення на малюнку лише очей є ознакою наявності зайвої підозрілості та

обережності в соціальних контактах (3,78% частоти згадування на малюнках «Я-реального» та «Я-ідеального»). Переживши ситуацію піратського полону, моряки починають із побоюванням ставитися до нових соціальних контактів, адже нещодавно мали негативний досвід. Відсутність на малюнку рота, вух, носа може говорити про небажання спілкуватися. Психотравмуючий вплив піратського полону в деяких випадках призводить до бажання зменшити кількість соціальних контактів та відпочити на самоті. При зображенні «Я-ідеального» зменшується кількість ознак, що свідчать про бажання соціальної ізоляції (9,87% частоти згадування на малюнках «Я-реального», проти 6,69% на малюнках «Я-ідеального»). Це може означати бажання повернутися до нормальної соціальної активності в майбутньому.

Дерева та кущі на малюнку зазвичай асоціюються з близькими та рідними. Невелика кількість цих елементів на зображенні «Я-реального» може говорити про недостатню підтримку близьких та рідних у ситуації полону (зокрема, через її неможливість). Збільшення кількості кущів та дерев на малюнку «Я-ідеального» свідчить про бажання більше часу бути з рідними та близькими, отримувати їх підтримку (15,92% частоти згадування на малюнках «Я-ідеального», проти 3,78% на малюнках «Я-реального»). Птах у небі, як вже вказувалося раніше, асоціюється з образом пірата (12,34% частоти згадування на малюнках «Я-реального» та 3,78% на малюнках «Я-ідеального»). Хмари на малюнку можуть співвідноситися з тривожністю через взаємовідносини з оточуючими. Відсутність хмар на малюнках «Я-ідеального», ймовірно, говорить про бажання налагодити нормальні соціальні контакти в майбутньому (12,58% частоти згадування на малюнках «Я-реального» та 0% на малюнках «Я-ідеального»).

Відстрочене малювання рис обличчя може свідчити про небажання сприймати органами почуттів зовнішні стимули. Сильний психотравмуючий вплив ситуації піратського полону здебільшого призводить до бажання зменшити кількість соціальних контактів і, відповідно, ніби «не чути та не бачити» нікого. При зображенні «Я-ідеального» зменшується кількість ознак, які говорять про бажання соціальної ізоляції, що може свідчити про прагнення до нормалізації спілкування з оточуючим світом (17,61% частоти згадування на малюнках «Я-реального» та 6,28% на малюнках «Я-ідеального»).

Якщо малюнок займає маленьку площу доступного простору на сторінці, це може говорити про наявність у досліджуваного відчуття неповноцінності, тенденції до уникнення реальності. Перебування в полоні істотно обмежує можливості особистості моряка, його ресурси. Саме тому може виникати відчуття неповноцінності та безсилля. Жорстокість подій, що розвиваються навколо, спричиняє бажання відсторонення від реальності. При зображенні «Я-ідеального» зменшується кількість малюнків на маленькій площі, що може свідчити про бажання повернутися до реальності та повноцінного життя (9,89% частоти згадування на малюнках «Я-реального», проти 3,78% на малюнках «Я-ідеального»).

Аналізуючи схильність моряків до ретельного відцентрування малюнка, доцільно зауважити, що ця тенденція вказує на відчуття незахищеності, невміння адаптуватися до середовища. Моряки в піратському полоні майже беззахисні перед обличчям озброєних піратів. Крім того, стрімкі зміни ситуації та настроїв під час полону роблять адаптацію майже неможливою. Через такі особливості перебування в полоні в моряків можуть фіксуватися зазначені відчуття. Під час зображення «Я-ідеального» зменшується ступінь відцентрування малюнка порівняно з «Я-реальним» (18,38% частоти згадування на малюнках «Я-реального», проти 6,34% на малюнках «Я-ідеального»). Це є свідченням бажання моряків бути більш захищеними в майбутньому та краще адаптуватися до навколишнього середовища.

Якщо детальніше розглянути позицію людини на малюнку, то можна виділити певні особливості. Зображення людини в повний профіль може свідчити про певну замкненість у собі, уникання реального світу, обмеження соціальних контактів. Це здатне викликати ворожістю ситуації піратського полону, неможливістю на неї вплинути. Зображення людини в абсолютний анфас – небажання компромісу та пристосування. Таким чином моряки ніби протестують проти дій піратів і намагаються хоч якось протистояти їх впливу. Зменшення кількості цих ознак на малюнку «Я-ідеального» може вказувати на бажання налагодити нормальні соціальні контакти в майбутньому (14,46% частоти згадування на малюнках «Я-реального» та 10,67% на малюнках «Я-ідеального»).

Повна відсутність у досліджуваного спонтанних коментарів є ознакою замкненості та бажання обмежити свої

соціальні контакти. До цього скоріше за все моряків спонукає ворожа обстановка полону та неможливість налагодити повноцінні соціальні контакти. При зображенні «Я-ідеального» кількість цих ознак не є меншою, ніж на малюнку «Я-реального» (6,36% частоти згадування на малюнках «Я-реального» та «Я-ідеального»).

Ознаки категорії оцінки напряму особистості (часової перспективи) у моряків.

Випадки «зрізання» краями сторінки малюнка також характеризують часову перспективу. Зрізання лівого краю малюнка може свідчити про фіксацію на минулому та деякий страх перед майбутнім. Тобто моряки, переживши ситуацію полону, не впевнені в майбутньому, оскільки не знають, як їм доведеться жити далі з цим тяжким досвідом. «Зрізання» правого краю виражає бажання швидше опинитися в майбутньому, для того щоб якнайшвидше піти від минулого досвіду. При малюванні «Я-реального» спостерігалася тенденція до фіксації на минулому, у той час, як при малюванні «Я-ідеального» моряки більшу увагу приділили майбутньому (3,78% частоти згадування на малюнках «Я-реального», проти 9,89% на малюнках «Я-ідеального»).

Лінія землі (основи), що йде до низу зліва направо, може говорити про відчуття сумніву стосовно майбутнього та навіть небезпеки. Моряки, які були жертвами піратського полону, ще не до кінця адаптуватися до нормальних умов життя, що викликає в них тривоги та страх відносно майбутнього. При малюванні «Я-ідеального» кількість ознак невпевненості в майбутньому знижується, що може говорити про бажання скорішої адаптації та повернення до нормального життя в майбутньому (10,62% частоти згадування на малюнках «Я-реального», проти 3,78% на малюнках «Я-ідеального»).

Розміщення малюнка відносно центру може свідчити про спрямованість у часі. Так, розміщення малюнка зліва від центру вказує на тенденції переважання елементів минулого, що тісно пов'язане з емоційною сферою. Тобто нещодавно пережиті в минулому сильні емоції все ще мають певний вплив на сучасний стан моряків. Розміщення малюнка справа від центру може свідчити про спрямованість у майбутнє. Також це вказує на домінування інтелектуальної сфери над емоціями, тобто моряки розуміють, що життя триває і треба дивитись у майбутнє без страхів минулого. Зображення «Я-ідеального» частіше орієнтоване в майбутнє, ніж зображення «Я-

реального», що може говорити про прагнення моряків до скорішого подолання наслідків піратського полону (13,54% частоти згадування на малюнках «Я-реального», проти 16,13% на малюнках «Я-ідеального»).

Висновки:

- на теперішньому етапі моряки більш спрямовані в минуле, на спогади про нормальне життя, також їм ще не дають спокою важкі спогади полону;

- більшість моряків прагне успішного майбутнього та якнайшвидшої адаптації до нормальних умов життя;

- також можна виділити присутність бажання сховатися від негативного впливу піратського полону в минулому або ж скоріше перейти до майбутнього.

Виходячи з аналізу отриманих за методикою даних у моряків, які були у піратському полоні, можна виділити такі особливості:

- у більшості моряків – жертв піратського полону спостерігається наявність пережитої психічної травми, наслідками якої є прояви депресивних настроїв, агресивної поведінки, напруги, конфліктів, тривоги, страху тощо;

- розбіжності між зображеннями «Я-реального» та «Я-ідеального» говорять про бажання моряків, які були в полоні, підвищити рівень своєї впевненості в собі та своїх силах, своїй захищеності. Також вони прагнуть до налагодження нормальних соціальних контактів, зміцнення власної позиції, позбавлення від негативних емоційних проявів та станів;

- більшість моряків украй негативно ставляться до піратів та їхньої діяльності. Її наслідками є негативні емоції, напруга, страхи, тривожність тощо. Найгіршим є те, що моряки переживають ці негативні стани в собі, майже без зовнішніх проявів;

- майже в половині моряків спостерігається порушення соціальної сфери життя (конфлікти, замкнутість, відстороненість тощо). Чверть моряків прагнуть підтримки та розуміння з боку близьких та рідних;

- більшість моряків орієнтовані на майбутнє та намагаються скоріше забути про ситуацію полону. Вони асоціюють себе або зі звичним минулим, або ж майбутнім після полону.

Література:

1. Психологічні особливості життєвої стійкості моряків – жертв піратського полону: монографія / Н.В. Оніщенко, А.Ю. Побідаш, О.В. Тімченко, В.С. Христенко. Харків: НУЦЗУ, КП «Міська друкарня», 2012. – 196 с.
2. **Шафран, Л. М.** Теория и практика профессионального психофизиологического отбора моряков. / Л.М. Шафран, С.М. Псядло. – О.: Фенікс, 2008. – 292 с.
3. **Яценко, Т. С.** Малюнок у психокорекційній роботі психолога-практика / Т.С. Яценко, М.Г. Чобітько, Т.І. Донцевич. – Черкаси: "Брама", 2003. – 216 с.
4. **Яценко, Т. С.** Психоаналитическая интерпретация комплекса тематических психорисунков (глубиннопсихологический аспект) / Т.С. Яценко, Я.М. Кмит, Л.В. Мошенская. – М.: СИП РИА, 2000. – 227 с.

Pobidash A.Y., candidate of psychological sciences, the chef of the department

PECULIARITIES OF AN UNCONSCIOUS COMPONENT OF SELF-PERCEPTION AND SELF-CONCEPT OF THE SEAMEN WHO BECAME VICTIMS OF PIRATE CAPTIVITY

Article touches questions of psychological peculiarities of self-perception and self-concept of the seamen who were in the pirate captivity. The article gives the results of an empiric research of the peculiarities of self-perception of a personality, its self-concept, self-relations, time perspective, and social status of the seamen who became victims of the pirate captivity and their relationship with their surroundings. The results of the research that present the personal peculiarities of the seamen - victims of the piracy - are given in the article. The author marked the possible personal changes that happened with the seamen as a result of illegal actions of the pirates. Using the results of the research and projective image methods of Yatsenko T.S. "Me-real, Me-ideal" the author underlined three types of assessment: self-concept, emotional-volitional sphere, "Me" in the society, personality orientation (time perspective).

Key words: self-concept, self-perception, social status, time perspective, relationship, seaman.